

Ненад Благојевић**Велимир Илић**

Универзитет у Нишу,

Филозофски факултет

РАЗВОЈ ЖАНРА АЛТЕРНАТИВНЕ ИСТОРИЈЕ У РУСКОЈ КЊИЖЕВНОЈ ФАНТАСТИЦИ¹

Како за алтернативну историју као жанр књижевне фантастике централну улогу има тачка бифуркације, тј. фантастичне претпоставке да је у неком од преломних историјских тренутака дошло до другачијег развоја догађаја, овај жанр књижевности је постао веома захвалан за анализу перцепције националне историје путем сагледавања утицаја одређених догађаја на процес историјског развоја дате културе. У овом раду кроз призму развоја жанра алтернативне историје у руској књижевној фантастици сагледавамо историјске догађаје, који се из перспективе руских аутора издвајају као централни, анализирамо мотиве и сижејну структуру тих дела, и предлажемо хронолошку класификацију разматраних приповедачких светова, створених у складу са принципима теорије бифуркације.

Предмет разматрања у нашем раду су најзначајнија дела руске књижевности овог жанра, међу којима издвајамо циклус романа о алтернативној историји руског средњег века под заједничким називом „Евроазијска симфонија“ (2000–2005) Холма Ван Зајчика, новелу „Други живот Наполеона“ (1917) и роман „Победник Пугачов“ (1924) Михаила Первухина, роман „Острво Крим“ (1979) Василија Аксјонова, као и низ романа о алтернативној историји Другог светског рата у ауторству Андреја Лазарчука, Сергеја Сињакина и др.

Кључне речи: алтернативна историја, књижевна фантастика, руска књижевност XX века, теорија бифуркације, фантастична претпоставка.

Увод

Сам појам бифуркације, уз пратеће разматрање ове појаве, први почиње да примењује француски математичар и теоријски физичар Анри Поенкаре у свом раду из 1885. године, у коме пише о различитим типовима стационарних тачака, које класификује као мотиве (Poincaré, 259-380). Касније ће се на основу ове и многих каснијих студија развити прилично разграната теорија бифуркације, која је своју примену нашла превасходно у области математике, и која се најчешће дефинише као проучавање промена у квалитативној и тополошкој структури динамичких система (Dingjun, 1997: p. 26). Управо су динамички системи, као примарна област примене ове теорије, послужили као основа за примену концепта

¹ Рад је настао у оквиру интерног пројекта Филозофског факултета у Нишу *Русистика у Нишу током 20 година постојања* (бр. 100/1-10-7-01).

бифуркације и приликом описивања појава у другим сферама научне делатности, па се данас са употребом овог термина срећемо и у географији, праву, медицини, биологији, филозофији, психологији, политологији итд. Зато и не чуди што теорија бифуркације налази своју примену и у контексту истраживања хронотопа у хуманистичким наукама, будући да у оквирима овог концепта свакако може наћи место и динамички систем у књижевној нарацији.

Као појам који у теорију књижевности доспева преваходно захваљујући студијама М. М. Бахтина, хронотоп се најчешће схвата као „узрочно-последична веза просторно-временских координата“², што је инспирисало велики број истраживања карактеристика времена и простора у књижевним делима. Међутим, када коментарише хронотоп, Бахтин указује да се управо „жанр и жанровске врсте одређују хронотопом, при чему је у књижевности главно начело у хронотопу време“ (Бахтин 1975: 407). Другим речима, за књижевно дело временски ток постаје онај динамички систем који у највећој мери обликује карактеристике жанра у чијим оквирима је неки текст написан. На том плану се и отвара могућност примене теорије бифуркације у области књижевности, будући да се писцу нуди пре свега могућност онеобичавања приповедачког света, којом се најчешће подстиче читалачко интересовање.

Напоредо са свакојаким постмодернистичким експериментима са паралелним световима, нарушавању линијске концепције времена, деконструкцији сижеа и логоцентризма класичне књижевности, итд., бифуркација је наишла на веома плодно тле преваходно у домену научне фантастике. У контексту овог специфичног жанра књижевности, бифуркација је могла да послужи као *фантастична претпоставка* за потпуно преуређење приповедачког света, али истовремено и задржавање сижеа на граници реалног и измишљеног света, што је писцима пружио нове могућности за увођење разноврсних идеолошких, социјално-психолошких, филозофских и других тема.

Тако смо дошли до једног од, у уметничком смислу, провокативнијих поджанрова фантастике, који је добио одредницу „алтернативна историја“. Иако се корени овог приповедачког жанра везују још за античку књижевност, сам појам почиње да се употребљава тек у XX веку као назив за један од поджанрова научне фантастике. Како алтернативна историја као поджанр књижевне фантастике неизоставно подразумева измену тока историје као кључни елемент сижеа, та измена (често означена као *тачка бифуркације* или *тачка дивергенције*) постаје фантастична претпоставка за стварање приповедачког света. Коментаришући овај жанр књижевности, Роберт Шмунк у уводу своје књиге пише да је реч о „тексту који описује историјско „шта ако“ и/или последице различитог развоја тог догађаја“ (Schmunk, 1991). Управо се радозналост која стоји иза тог питања претвара у главну инспирацију аутора текста, а овај феномен можемо пратити и ван оквира књижевности – у домену историјске науке, социологије, политике, технике, итд.

² Изворно се ова дефиниција односила на истраживања руског физиолога А. А. Ухтомског, коме се иначе и приписује увођење термина „хронотоп“, в. Ухтомский А. А. *Доминанта*. СПб.: Питер, 2002. С. 347.

Трагање за одговором на питање „шта ако“ подстакло је и далеко значајније интересовање у процесу разраде одређене теме, која се обично односи на улогу коју је у животу појединца и друштва одиграо одређени догађај или моменат у историји, који постаје предмет ауторске манипулације у поджанру алтернативне историје. Овде је од велике важности постао управо однос према историји, повлачећи за собом сву проблематику националне перцепције историјских догађаја и огроман утицај митолошког мишљења на исту. А. Ф. Лосев у својој књизи „Дијалектика мита“ препознаје три слоја у историјском процесу: природно-материјални слој историје, слој схватања и разумевања, и слој самосвести, или историјске речи (Лосев 2017: 100–110). У студији Лосева се разумевање историјског процеса не доводи у везу са митом као таквим, али се под поменутиим слојем историјске речи подразумева уздизање историјског догађаја до нивоа самоспознаје. Самим тим било каква хипотетичка измена историјских догађаја водила би ка свеопштем преосмишљавању како личног, тако и колективног идентитета. Тако алтернативна историја постаје платформа за анализу, између осталог, и основних архетипова одређене културе.

Са тим у вези једно од најважнијих питања у жанру алтернативне историје постаје идентификација кључног историјског догађаја, оног који је одиграо фундаменталну улогу у обликовању свести одређене друштвене групе и чијим би се преиначавањем (фантастичном претпоставком) отвориле неслућене могућности стварања нових приповедачких светова у оквирима којих се промишљају и испитују границе до којих су могле довести другачије политичке одлуке или историјске прилике.

1. Источни код алтернативног руског средњег века: „Евроазијска симфонија“ Холма ван Зајчика

Као цивилизацијски модел, који је првенствено обликован по византијском обрасцу, идеја руске државе се кроз историју развијала кроз перцепцију „посебног“ света, који се разликује и у односу на Исток и у односу на Запад, и у исто време садржи елементе и једне и друге цивилизације. О томе колико је било важно сачувати такву свест о себи најбоље сведоче критични моменти у руској историји, попут оних који су се збили средином XIII века, када услед монголско-татарске најезде престаје да постоји средњовековна руска држава, Кијевска Русија. Преостале неосвојене руске територије на крајњем северу европског дела Русије, одржавајући континуитет свог постојања у облику Новгородске и Псковске кнежевине, сада угрожене и претњом крсташких похода ливонских витезова са Запада, формирају свој политички идентитет управо око идеје непотчињавања, не базирајући се на рационалну неутемељеност такве политике. У том историјском тренутку тај посебни, руски свет, притиснут немилосрдним монголским хордама са Истока, и незауостављивим коњичким оклопницима са Запада, никад није био ближи свом нестанку. Такве околности

у први план стављају личност Александра Невског, легендарног кнеза Новгородске кнежевине, који ће својим одлучним, одважним, али и дипломатским подухватима одбранили не толико територију, колико саму идеју тог независног, „трећег“ цивилизацијског пута.

Управо је због тога личност Александра Невског привукла интересовање, поред осталих, и писаца алтернативне историје, будући да се у делатности те личности препознавала једна од кључних тачака у развоју културних, друштвених и политичких процеса на простору рускојезичног говорног подручја. Узимајући делатност Александра Невског за тачку бифуркације у руској историји, савремени књижевници фантасти Вјачеслав Рибакoв и Игор Алимoв, под псеудонимом Хoлм ван Зајчик, објављују читав циклус књига под заједничким називом *Евроазијска симфонија*. Иако је прва књига у том циклусу објављена још 2000. године, сматра се да је ово дело још увек недовршено, јер је од најављених девет романа до сада објављено седам.

На општу поетику свих романа у циклусу у великој мери утицало је то што су аутори познати руски синолози, чија интересовања за историју, културу, језик и традицију Кине у извесној мери чак и надилазе њихову књижевну делатност. Управо је та посвећеност кинеској, и у ширем смислу, источној култури, условила главну мотивацију за настанак таквог циклуса, какав је постала «Евроазијска симфонија». У роману се за полазну тачку временске дивергенције узима измишљени споразум о пријатељству који склапају Александар Невски и монголско-татарски хан Сартак, што према историји романа касније доводи до уједињења руских земаља са монголском хордом. Према тој верзији историје, монголска Златна Хорда никада није сишла са историјске сцене, већ се трансформисала у моћну средњовековну империју под називом Ордус, што представља једну од многих језичких игара, које аутори примењују у текстовима (Ордус је спој руског назива за Златну Хорду – Орда, и средњовековног назива за Русију – Рус).

У даљем току приповедања о алтернативној историји средњег века у свету «Евроазијске симфоније» говори се о наставку експанзионистичке политике Монгола у складу са њиховим традицијама још од времена Темудин кана, што доводи до припајања Ордусу Кине, а затим и Ближњег и Средњег Истока. Као резултат, настаје гигантска империја која обухвата више стотина националности и више десетина конфесија који живе у условима узајамног поштовања својих традиција, језика и култура. Полемика која се управо овим поводом повела у књижевној критици указивала је на аналогију таквог описа државе са носталгичним освртом на Совјетски савез³, а такође и на везу са историјом Руског царства (Елисеев, 2001). Аутори су по том питању превасходно истичали значај премисе мултиетничке, мултикултуралне и мултиконфесионалне средине, која им је пружала могућност за свакојаке језичке и културолошке

³ У роману се појављују такви слогани, попут, нпр. „Союз нерушимый улусов культурных сплотили навек Александр и Сартак“ („Неразрушиви савез улуса културних спојише навек Александар и Сартак“, прев. аут.), који представљају недвосмислену референцу на период Совјетског савеза (Зайчик 2005: 84).

експерименте, са посебним нагласком на пародијске и хумористичке момен-те услед комбиновања дискурса и традиционалних концепата. И како нам се чини, управо се на овом моменту и заснива основна идеја датих текстова – стварајући приповедачки свет у духу постмодернистичке игре са језиком, аутори на један превасходно духовит начин спајају удаљене, а понекад и неспојиве вредносне системе, описују реалије које неодољиво подсећају на изврнуте појаве из руске свакодневнице совјетског и постсовјетског периода, и граде језик који неодољиво подсећа на ‘новојаз’, језички експеримент из доба раног совјетског система, само у овом случају заснован на елементима руског, кинеског и средњеазијског говора.

Важно питање које произилази из премисе романа из циклуса «Евроазијска симфонија» тиче се корелације са концепцијом ‘евроазијства’ руског филозофа и социолога Станислава Дугина. И на том плану нам се чини да аутори остварују један превасходно сатирични осврт на савремене идентитетске концепције појединих руских мислилаца, тако да читав циклус романа, поред преовладавајуће потребе аутора да се поигравају савременим руским језиком, постаје још и платформа за геополитички дијалог о савременим процесима на ширем источноевропском простору (у овом погледу није нимало случајно то што аутори живе и раде у Харкову, украјинском граду у близини границе са Русијом).

2. Устаници, револуционари и цареви у делима Михаила Первухина

Епоха постепеног јачања и експанзије Руског царства у XVII и XVIII столећу праћена је дугим низом сељачких буна, делимично изазваних ужасима феудалног поретка, а делимично борбеним карактером козака, чија се фундаментално важна улога огледала у заштити јужних граница империје. Управо из козачке средине потичу два најистакнутија имена немилосрдних руских устаника тог периода, Стењке Разина и Јемељана Пугачова, чија су дејства озбиљно уздрмала основе царске власти. Поготову је устанак Пугачова (1773–1775. г.) имао велики одјек у руском историографском и књижевном наслеђу, будући да је за разлику од Разинових разбојничких похода Пугачов јасно формулисао своју намеру преузимања власти у тадашњем Руском царству (Мавродин, 1966).

Руски новинар и прозаик Михаил Первухин ће управо овај устанак узети као основу за своју фантастичну претпоставку у роману „Пугачов победник“. Первухинова перцепција овог периода руске историје није била толико условљена његовим личним схватањем посебности тог тренутка за даљи развој руског друштва, колико утицајем преовладавајућег мишљења у време када је сам аутор живео и стварао. Наиме, Первухин је као писац на размеђу XIX и XX века доживео један од најтурбулентнијих периода у руској историји, испуњен великим идеолошким сукобима, политичким тероризмом, револуцијама, светским и грађанским ратом, итд. У то време великих превирања Первухин је,

иако је водио порекло из средњег сталежа и градске интелигенције, остао на радикалним антибољшевичким позицијама, због чега ће се напослетку и наћи у емиграцији, где је и написао највећи део свог стваралачког опуса. Оваква идеолошка позиција га је већ од ране младости водила у полемику са апологетима револуције, услед чега је писац у свом стваралаштву врло често разматрао кључне аргументе тих својих идејних противника (Гаков, 1995: 394). Како се у духу револуционарних расположења на почетку XX века у руском друштву водила велика дебата о томе каква би Русија била да је династија Романових свргнута са власти у Пугачовљевом устанку, Первухин предлаже на примеру романа „Пугачов победник“ такву визију алтернативне историје руске државе у својству својеврсног одговора на размишљања својих политичких неистомишљеника.

Уместо визије просперитетне и напредне државе, о којој су маштали револуционари, Первухин приказује победу, по Пушкиновим речима, „бесмислености и немилосрдности“ руске побуне, успињање на „древни престо московских царева“ Пугачева, као оличења хаоса, непросвећености и окрутности (Первухин, 1994). Первухинов дистопијски опис унесрећене Русије свакако је био у вези са изазовима његовог времена, те у опису Пугачовљеве власти лако препознајемо пишчеву осуду насиља и бруталности бољшевика.

Овакав пишчев однос према историји утемељен је на још од младости дубоко укореењеним Первухиновим схватањима о револуционарима као носиоцима рушилачког и хаотичног начела, својеврсним оличењем деструктивне стране руског народа. На оваква Первухинова схватања у великој мери су могли да утичу руски класици, будући да је добро познато да се писац током свог боравка на Јалти упознао и одржавао пријатељство са Антоном Чеховом и другим писцима (Гитович 1986: 607–640). Иако никада неће достићи статус препознатљивог и популарног руског писца, Первухин се ипак идентификовао са следбеницима руске класичне књижевности и њених традиционалних тема, тако да је емигрантски период његовог стваралаштва попримио облик борбе за континуитет руске класичне културе друге половине XIX века. Управо се у томе крије разлог Первухиновог кретања у круговима најекстремнијих делова руске емиграције, који ни по коју цену нису хтели да пристану ни на какве контакте са новом бољшевичком влашћу. Нажалост, такав правац размишљања довео је писца до крајности у виду симпатија према фашистичком покрету, који се постепено ширио Италијом, земљом у којој је Первухин провео последње године живота. Преминувши 1928. године, Первухин није доживео да види куда ће фашизам да одведе човечанство, али готово са сигурношћу можемо да тврдимо да би се писац одрекао ових својих ставова, судећи по његовој позицији безусловног осуђивања насиља и хаоса, нереда и било каквих оружаних револуција.

Овакав Первухинов однос према револуционарима може се пратити и у његовом роману „Други живот Наполеона“, који се обично сматра првим романом написаним на руском језику у жанру алтернативне историје. Управо из тог разлога узимамо и ово дело у разматрање, без обзира на то што се у њему

писац не бави непосредно руском историјом. За тачку временске бифуркације Первухин предлаже успешно Наполеоново бекство са острва Света Јелена, које овог истакнутог војсковођу доводи до обала северне Африке. Према Первухиновом виђењу, сопствени карактер и психолошке карактеристике Наполеону не дају мира и он се одмах упушта у закулисне радње, узурпације власти, анексије територија, стварање армија, изазивање револуција, што као резултат, корак за кораком доводи до стварања његове нове империје на афричком континенту. И у овом роману писац се дотиче своје перцепције револуционарног хаоса, рата, страдања и насиља, приказујући у лику Наполеона оваплоћење необуздане деструктивне снаге, која руши сваки поредак, без обзира на околности, локацију и услове у којима се налази. Овакав концепт Наполеоновог лика могао би се чак назвати традиционалним у руској књижевности, тако да Первухиново интересовање баш за овог актера историје и дату историјску епоху није нимало случајно: Наполеон, исто као и Пугачов, у Первухиновом стваралаштву представља оваплоћење револуционарног духа човечанства, које у пишчевој перцепцији има недвосмислено негативну конотацију. Тај револуционарни дух је супротност мирном, сталоженом развоју, еволуцији, и собом носи превасходно истицање рушилачке стране људске личности, која изазива само патњу, страдање и умирање и још једна сугестивна илустрација неминуваних последица претпостављања ма колико насилне и деструктивне револуције природном еволутивном развоју, као једна од варијација омиљених, поред осталог, и булгаковских тема повести прве половине XX века.

3. Аксјоновљева визија „оазе слободе“ у совјетско доба

Док Михаил Первухин са временске дистанце од једног века пише о алтернативној историји руског царства у XVIII и XIX столећу, други истакнути руски писац, Василиј Аксјонов, писаће о Первухиновом времену са отприлике исто толике временске дистанце. И Аксјонова ће, исто као што је то био случај са Первухином, слобода у размишљању и стваралаштву учинити „ненародним“ и „несовјетским“ писцем, услед чега ће и он почетком осмдесетих година бити принуђен да напусти Совјетски савез и настави свој живот и стваралаштво у емиграцији. Управо ће се у Сједињеним државама појавити Аксјоновљев роман „Острво Крим“, написан још током боравка у Совјетском савезу, али објављен у емиграцији, 1981. године. Писац у овом роману предлаже алтернативну историју, која више гравитира ка политичкој сатири, него фантастици и углавном се бави тематиком социјално-психолошког стања јунака.

За тачку бифуркације Аксјонов узима једну сасвим неочекивану и, може се рећи, нетрадиционалну претпоставку – промену основних географских карактеристика. У Аксјоновљевом приповедачком свету Крим није полуострво већ острво, у целини одвојено од копна мореузом. Ова премиса омогућава писцу да уз релативно прецизно придржавање реалних околности развоја догађаја у Грађанском рату у Русији 1917–1924. опише повлачење остатака бело-

гардијске војске на територију Крима, где услед пуне случајности (пуцања леда на мореузу услед топовске паљбе са бродова) офанзива Црвене армије пропада, и белогардијска војска успева да се прегрупише, те уз помоћ савезника одбрани острво и претвори га у независну државу. За овакав развој алтернативне историје аутор је стваралачки нашао поприлично плодотворну инспирацију у реалним геополитичким дешавањима друге половине XX века, које нескривено цитира у свом роману – управо из тог разлога судбина независне кримске државе у роману Аксјонова неодољиво подсећа на још једну острвску државу која настаје као резултат идеолошких сукоба из прошлости, на Тајван. Писац користи ову аналогију не би ли по угледу на односе између континенталне комунистичке Кине и острвске демократске републике Тајван, моделовао односе између Совјетског Савеза и полуострва Крим, првенствено кроз призму идеолошких разлика, али и појединих других културолошких разлика, које у овом роману доприносе не само аутентичној атмосфери приповедачког света, већ посредно чине и основу главне идеје текста.

Осмишљавајући своје острво Крим као крхотину руског царства, која наслеђује цивилизацијски и културни модел „Русије коју смо изгубили“, и притом пролази кроз фазу модернизације уз помоћ утицаја европских држава, Аксјонов гради сиже на заоштреном политичком конфликту, у чијем је центру неколицина главних јунака, који се током осамдесетих година боре да премосте разлике између две физички раздвојене, а у основи веома сродне културе. Како нам се чини, за писца је управо овај моменат културне основе био од фундаменталне важности: образован у духу најбољих традиција руске племићке интелигенције XIX и европских демократских тековина XX века, главни јунак романа Андреј Лучников покреће процес уједињења Совјетског Савеза и Крима, несвестан фаталне грешке коју тиме чини. Започевши поменути процес са најбољом намером и искрено верујући у аутентичност „заједничке судбине и заједничког пута“, јунак на крају романа постаје сведок масовног страдања људи услед уласка совјетске војске на Крим. Аксјонов тиме, по свој прилици, жели да апострофира разлике између идеолошких система, не просто као нешто што обликује државну политику, већ као оно што у корену мења начин размишљања, вредносни систем и културу одређене друштвене групе. Зато се и главни јунак, иако веома сличан својим сународницима, при чему налази чак искрене истомишљенике међу грађанима самог Совјетског Савеза, на крају ипак суочава са потпуним поразом својих ставова и погледа на свет, у чијој је суштини схватање о заједничкој историји, култури и идентитету као основи система етичких начела једног друштва.

У реакцијама руских теоретичара књижевности, који су писали о овом роману, главни акценат се ставља на актуелност Аксјоновљевог текста, који је написан у оном тренутку када је Совјетска војска отпочела своју интервенцију у Авганистану:

«... интервенција на Криму „на основу молбе кримске власти” је очигледно подсећала на упад [совјетске војске] у Авганистан на основу сличне „молбе“.

Роман Аксјонова је у том тренутку [осамдесетих година] представљао не само бајку о „Русији коју смо изгубили”, већ и протест против такве ситуације, у којој би нови губитак постао неизбежан” (Березин 2004: 276, прев. аут.)

Повлачење паралеле са Авганистаном у радовима Березина има историјску оправданост, будући да се та интервенција у осамдесетим годинама заиста преточила у велику кризу поверења у совјетски идеолошки модел. Међутим, чини нам се да је то био само „врх леденог брега“, и да поред очигледне повезаности текста са друштвеним и политичким актуелностима у Совјетском савезу у оно време када роман настаје, писац предлаже алтернативну верзију историје са кудикамо разрађенијом идејом и циљем.

4. Алтернативна историја Другог светског рата из перспективе руских аутора

Нема потребе посебно наглашавати какву улогу у руској историји XX века заузима Други светски рат. У поджанру алтернативне историје руске књижевне фантастике написан је огроман број романа на ову тему, са посебно интензивним развојем у постсовјетском периоду и у најновије доба. То је делимично последица извесне осетљивости према било каквим реинтерпретацијама реалне историје Другог светског рата, што је било карактеристично за период Совјетског Савеза, као и великог таласа књижевних дела преведених са других језика, који је заплуснуо руско књижевно тржиште деведесетих година. Све ове околности значајно су подстицале руске ауторе да из перспективе сагледавања догађаја на источном фронту предложе алтернативни развој догађаја у том великом конфликту XX века.

У великом броју сличних фантастичких романа (ми смо побројали четрдесетак романа на ову тему на руском језику)⁴, налазимо најразличитије обраде алтернативне историје Другог светског рата – од крајње маштовитих теорија паралелних светова, до врло реалистичних и детаљних описа промене у начину командовања војним јединицама, захваљујући очувању официрског кадровског састава (настрадаога у Стаљиновим чисткама 1938. године), услед чега долази до промене самог тока рата. Приметили смо и да се у великом броју случајева (17 од поменутих четрдесетак романа) појављује мотив временског

⁴ „Вариант „Бис“-1“, „80 лет форы“, „Затянувшийся полет“, „Горсть песка“, „Параллельный катаклизм“, „Зверь над державой“, „Вчера будет война“, „Выйти из боя“, „Июнь 1941-го. Война на западном направлении“, „Превосходящими силами“, „опадать, так с музыкой!“, „Московский выбор“, „Интендант — 1“, „Одиссей покидает Итаку“, „Порядок в танковых войсках“, „Мы погибнем вчера“, „Черный бушлат — 1“, „Попытка возврата“, „Механическая пьеса для неоконченного пианино — 1“, „Клим Ворошилов – или три танкиста и собака“, „Дивизион“, „Противостояние: Время — в наших руках!“, „Бомбардировщики“, „Варианты без выбора“, „Горячий июнь“, „Зенитчик“, „Игрушки. Выше, дальше, быстрее“, „Судьба наизнанку“, „Достойны ли мы отцов и дедов“, „Боевой 41 год“, „Reich wird nie kapitulieren!“, „Если вчера война“, „Третий фронт“, „Симбиот“, „Игра на выживание“, „Майская Гроза“, „И на вражьей земле мы врага разгромим“ и др.

премештања главног јунака у прошлост, тј. из савремености и будућности у време Другог светског рата, што, по свој прилици, представља предмет посебног интересовања руских писаца фантастике, до те мере да се у руској књижевности појавио посебан термин за ту појаву, ‘попаданец’, тј. ‘онај који упада [у прошлост]’ (премда сам термин почиње све више да се употребљава у презривом значењу, као знак лошег укуса у књижевној фантастици).

За илустрацију овог периода у поджанру алтернативне историје одабрали смо књигу „Сви способни да држе оружје“ Андреја Лазарчука и роман „Полутан“ Сергеја Сињакина. Одабир ових текстова мотивишемо, поред квалитета и препознатљивости самих текстова и њихових аутора, и снажно развијеном социјално-психолошком тематиком, која се у извесном смислу може сматрати традицијом руске књижевности, као и веома оригиналном реализацијом сижеа. Такође, у оба романа се за тачку временске бифуркације узима хипотетички пораз Совјетског савеза у рату са нацистичком Немачком, што је у најмању руку нетрадиционални сиже руске књижевне фантастике.

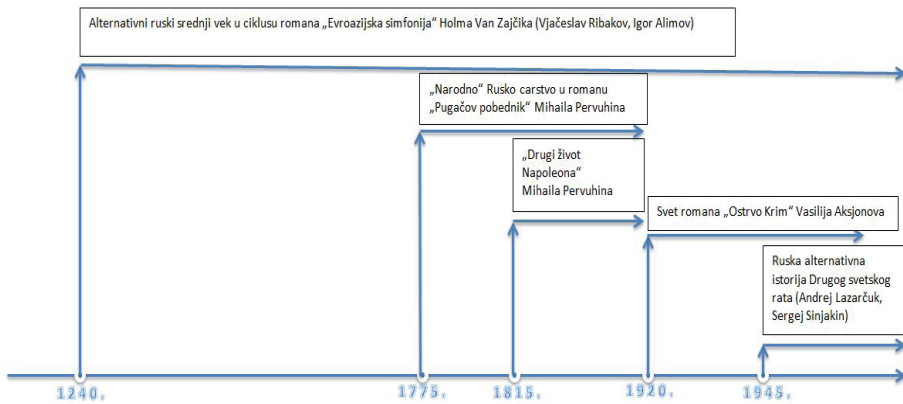
У Лазарчуковом роману брза победа Трећег Рајха 1941. године постаје основа за приповедање о животу јунака у самосталном Сибиру, који уз помоћ западне коалиције успева да одбрани своју независност и постане језгро идеолошке борбе за обнову Руског царства у границама из 1914. године. Писац уноси додатну проблематику тиме што у роман уводи погибију Хитлера у авионској несрећи 1942. године, те долазак на власт Хермана Геринга, услед чега се националистичка политика Земаља Осовине знатно ублажава, што омогућава очување континуитета постојања нацистичког режима све до деведесетих година XX века. Грађење оваквог приповедачког света писац користи да организује сиже у три временска слоја, 1961, 1991. и 2002. године, где у својству протагониста иступају представници различитих генерација једне те исте породице. Овакав сиже делимично подсећа на традицију породичних романа-хроника, попут „Буденброкових“ Т. Мана, „Дела Артамонових“ Горког, или „Тихог Дона“ Шолохова, када породична хроника омогућава да се испрате промене у вредносном систему друштва. Само што овде писац ту породичну хронику ставља у службу дочаравања алтернативног временског развоја и управо тај поступак придаје роману ону дозу оригиналности, која га издваја из масе других текстова овог усмерења. Још једна занимљива особеност овог романа, на коју се у нашој анализи осврћемо, је ауторова перцепција кретања историје по закону петље, која омогућава ликовима да упадају у паралелне варијанте развоја света, што је по мишљењу Капице и Кољадича послужило аутору и за извесне пародијске осврте на различите правце совјетске прозе четрдесетих и педесетих година XX века (Агеносов, Капица (и др.) 2011: 133).

Још једну прилично занимљиву алтернативну историју Другог светског рата даје у својој повести „Полутан“ недавно преминули руски писац Сергеј Сињакин. Овде се приказ пораженог Совјетског Савеза даје кроз призму личне судбине, идентитетске кризе и душевних превирања Ханса ун-Лебеља, сина повољског Немца и Русиње, који као полутан мешовите крви и расе бива одгојен у интернату за обуку фанатичних војника и следбеника Рајха, својеврног

топовског меса за нацисте. Сињакин се не упушта у превише детаљно објашњавање тачке временске бифуркације, не указује конкретно који су фактори довели до пораза Совјетског Савеза, а приповедање измешта десетак година након ратних дешавања. У алтернативном свету повести „Полутан“ Трећи Рајх већ поседује нуклеарно оружје, развија технологију истраживања космоса и лансирање атомског оружја у било коју тачку света и спроводи најстрашније експерименте над представницима „нижих“ раса. Сињакиново интересовање превасходно је посвећено опису психе главног јунака, опису процеса васпитања и образовања, које доводи до тога да јунак у потпуности потисне сећања на своје родитеље, заборавља матерњи језик, заборавља сопствено име. Под утицајем идеолошке обраде његова основна тежња је да постане истински представник немачке расе и да служи на славу фирера и Трећег Рајха. Тако приповедање у роману добија једну изразито субјективну ноту, која за циљ има да, пре свега, опише како би могао да изгледа свет у којем господари нацистичка идеологија и какве би то последице могло да има на индивидуалну људску судбину. Иако Сињакин можда највише у односу на друге ауторе алтернативне историје одлази у правцу социјално-психолошке прозе, до те мере да се може говорити о томе да је временска бифуркација у његовом стваралаштву пре свега уметнички поступак, а не основа приповедања, значај ове повести огледа се у веома реалистичком сагледавању последица које је трагично наслеђе XX века могло да остави на руско друштво у случају другачијег развоја историје. Уколико се притом узму у обзир и савремене тенденције поновне популаризације одређених идеја из историје XX века, Сињакиново дело добија обресе повести упозорења, која још једном наводи читаоца да спозна или се подсети свих страхова могућих последица идеолошких експеримената над људском личношћу.

Закључак

У раду су представљена дела аутора издвојених као најзначајнији представници жанра алтернативне историје, а класификација која се предлаже заснована је на хронологији догађаја, које аутори идентификују као кључне за даљи ток развоја историје Русије. Тиме је успостављен основни модел, који се може проширивати и допуњавати, како структурно, новим тачкама, које се могу издвојити као историјске прекретнице у перцепцији неких других аутора, који би на њима заснивали своје фантастичне претпоставке, тако и садржински, новим могућностима развоја догађаја у оквирима већ постављених тачака бифуркације. Како је на графику и истакнуто, основне тачке односе се на: средњи век и Александра Невског као главног актера историјског, а уједно и алтернативног историјског развоја, Руско царство друге половине XVIII века, са догађајима концентрисаним око побуне Пугачова, почетак XIX и догађаје изазване Наполеоновим освајачким активностима, почетак XX века и Други светски рат.

На самом крају приказа резултата нашег истраживања намеће се закључак да за даља истраживања у овом смеру остаје готово онолико могућности колико је и сама теорија бифуркације понудила ауторима за конструисање нових приповедачких алтернативних светова и свестрано расветљавање разноврсних идеолошких, социјално-психолошких, филозофских и других тема, које су се у процесу грађења ових светова сасвим природно наметнуле.

Литература

- Агеносов В. В., Капица Ф. С. (и др.). (2011). *Русская проза рубежа XX–XXI веков: Учеб. пособие* / Науч. ред. Т. М. Колядич. — М.: Флинта, Наука.
- Бахтин М. М. (1975) *Вопросы литературы и эстетики*. Сб.. — М.: Худ. лит.
- Владимир Березин. (2004) Крымский оборонный фэнфик. *НЛО*. 2004, №70, стр. 273–282.
- Гаков Вл. (ред.). (1995) *Энциклопедия фантастики: Кто есть кто*. Мн.: ИКО «Галаксиас».
- Гитович Н.И. (1986) *А. П. Чехов в воспоминаниях современников*. Москва: Издательство «Художественной литературы».
- Елисеев Н. (2001) Книжная полка Никиты Елисеева. *Новый Мир*. № 11. Retrieved from https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2001/11/knizhnaya-polka-nikity-eliseeva.html.
- Зайчик, Х.М. (2005) *Дело жадного варвара*. Москва: Азбука.
- Лосев А. Ф. (2017) *Диалектика мифа*. Под ред. А. Жикаренцева. Москва: ООО «Издательская Группа Азбука-Аттикус».
- Мавродин В.В. (отв. ред.) (1966) *Крестьянская война в России 1773—1775 годах. Восстание Пугачёва*. Т. II. Л.: Изд-во ЛГУ.
- Первухин М.К. (1994) *Пугачев-победитель*. Екатеринбург: КРОК- Центр.
- Dingjun L. Xian W., Deming Z., Han M. (1997) *Bifurcation Theory and Methods of Dynamical Systems*. Retrieved from <https://www.worldscientific.com/worldscibooks/10.1142/2598>. doi: <https://doi.org/10.1142/2598>.

Schmunk R.B. (1991) *Uchronia: The Alternate History List*. Retrieved from <http://www.uchronia.net/intro.html>.

Poincaré H. (1885) “L’Équilibre d’une masse fluide animée d’un mouvement de rotation”. *Acta Mathematica*, vol.7, pp. 259-380. Retrieved from <https://projecteuclid.org/journals/acta-mathematica/volume-7/issue-none/Sur-l%c3%a9quilibre-dune-masse-fluide-anim%c3%a9e-dun-mouvement-de-rotation/10.1007/BF02402204.full>.

Nenad Blagojević
Velimir Ilić

THE DEVELOPMENT OF THE GENRE OF ALTERNATIVE HISTORY IN RUSSIAN LITERARY FICTION

Since in the alternative history as a genre of literary fiction, the bifurcation point, namely the fantastic assumptions that at some of the turning points in history there was an alternative development of events, has a central role, this genre of literature has become quite useful in the analysis of the perception of national history through examination of the impact of certain events on the historical development of a given culture. In this paper, through the prism of the development of the genre of alternative history in Russian literary fiction, we look at historical events which stand out as central from the perspective of Russian authors, analyze the motives and the plot structure of these works, and propose a chronological classification of narrative worlds.

The paper focuses on the most significant works of Russian literature of this genre, among which we have singled out the cycle of novels on alternative history of the Russian Middle Ages under the common title “Eurasian Symphony” (2000-2005) by Holm Van Zajchik, the short story “The Second Life of Napoleon” (1917), the novel “Pugachev the Victor” (1924) by Mikhail Pervukhin, the novel “The Island of Crimea” (1979) by Vasily Aksyonov, as well as the novels about the alternative history of the Second World War by Andrei Lazarchuk, Sergei Sinyakin and others.

nenad.blagojevic@filfak.ni.ac.rs
velimir.ilic@filfak.ni.ac.rs